

TEORIE, ARTĂ, ESTETICĂ

DESPRE „TRĂIREA MORALĂ” PRIN „FRUMUSEȚE” ȘI „ARTĂ”

ABOUT THE MORAL ART OF LIVING
THROUGH BEAUTY AND ARTS

Carmen COZMA,
doctor în filozofie, profesor universitar,
Universitatea *Alexandru Ioan Cuza*, Iași

A valuable and of topical interest learning focusing on the aesthetic-ethical unity for an authentic ‘moral art of living’ is coming through Friedrich Schiller’s writings about the artistic theory. We find an obvious concern for the humanity ideal, for the “beautiful soul”, for morality in general, which is disclosed in the attempt to highlight the great potential of art to enable the human being. Considering the moral crisis of his times, jeopardizing the human integrity and harmony, the author unfolds a vision of the human restoration. Actually, he undertakes a moral philosophical approach to a man’s complex moral living and continuous fulfillment through education and development of ‘beauty’, following the model of the “aesthetic art” with its function of balancing sentiment and thought, passivity and activity, of suppressing the antinomy and revealing the perfect compatibility; finally, of emphasizing the conciliation of physical and moral nature in the unity of the “most sublime humanity”

O viziune organică asupra unei “arte de a trăi”, a punerii în act și a dezvoltării ‘umanului’ din om, cu întemeiere în valoarea *frumuseții* – și, în special, a *artei* - transpare din textele de estetică și teorie artistică ale lui Friedrich Schiller.

Faimoasele *Scrisori privind educația estetică a omului*, ca și studiile – unele “mari disertații” - *Despre folosul moral al deprinderilor estetice*, *Despre grație și demnitate*, *Considerații sporadice asupra unor probleme estetice*, *Despre poezia naivă și sentimentală* [1] stau mărturie pentru o cu totul justificată preocupare a poetului, dramaturgului și filozofului german privind importanța resurecției *umanității* în legătură cu

frumusețea, respectiv rolul artei de a oferi o cale viabilă pentru moralitatea omului întru apărarea și dezvoltarea continuă a identității sale specific *umane*, mai ales în vremuri de bulversare a valorilor culturale. Pentru autorul nostru, constituie o adevărată misiune preocuparea pentru *frumusețea socială* a artei și inserția acesteia întru împlinirea ‘trăirii morale’, grija pentru puterea artei de a marca noblețea morală, strădania de a afla în educația și cultura estetică însuși cadrul de realizare a ‘adevărata libertăți umane’.

Firească socotim a fi înclinația lui Schiller către problemele morale, în vremuri de manifestare tot mai acută a

laturii materiale a vieții; când arta pare a nu proba nici un interes “pe piața zgomotoasă a secolului” [2]. Semnificativă luare de atitudine, la urma urmelor este expresia unei necesități vitale, pentru *moralitate*, clamate de artificializarea mediului vieții, de atomizarea spiritului – așa cum Schiller identifică la nivelul contemporaneității sale. Tabloul pe care îl creionează pentru sfârșitul de veac XVIII - al “indiferenței față de caracter”, cu dubla rătăcire a omului: brutalitatea pe de o parte, moliciunea și depravarea pe de altă parte, făcând tot mai vădite corupția, perversiunea, zeflemeaua, egoismul, orgoliul excesiv, sălbăticierea, amorțeala, punând în pericol ‘integritatea’ și ‘armonia umană’ – prezintă multe similitudini cu timpurile noastre, ale unei accentuate crize morale; de unde, o mai mare luare aminte la învățătura schilleriană privind un benefic salt din astfel de stare, pentru salvarea a chiar *idealului de umanitate*, prin artă, “în profitul spiritului” [3].

În ton cu celebrul artist-filozof, distincție capătă teza potrivit căreia în *noblețea artei* ar sta șansa păstrării valorii intrinseci a omenirii. “Educația simțirii” fiind “nevoia cea mai stringentă a epocii”, prin evidențierea unității ‘sensibil-formal’, ‘în afară-înăuntru’, ‘etern-schimbător’, “conceptul rațional al frumuseții” ridică la “conceptul pur de umanitate” [4].

Un aparat categorial relevant pentru filozofia morală poate fi articulat în tratarea schilleriană a problemelor estetice, în spiritul umanismului clasic german, focalizând asupra ‘personalității’ în integralitatea și armonia sa, aflându-și desăvârșire în “sufletul frumos”. Îndeo-sebi, se impun categoriile ‘libertății’, ‘demnității’, ‘virtuții’, ‘fericirii’, ‘bine-lui’; acesta din urmă, înțeles ca “acel ceva pe care rațiunea îl recunoaște ca

fiind în conformitate cu legile teoretice sau practice” [5], îl aflăm în chiar grupa categoriilor definitorii esteticului, alături de: ‘agreabil’, ‘frumos’ și ‘sublim’.

Într-o cartografiere a topicii *Scrisorilor privind educația estetică a omului*, deslușim pilonii unei filozofii a *frumosului* în acord cu o multitudine de chestiuni etice ori rezonante (și) etic, în termenii activării clasicei paradigme a ‘kalokagathia’-ei. Întoarcerea la înțelepciunea vechilor greci este aproape permanentă, justificată de receptivitatea la “sublima deșteptare a forțelor spirituale” [6], la armonizarea imaginației cu rațiunea, a contemplării cu acțiunea lucrativă, pe temelia unității ființei umane.

În ansamblu, viziunea morală a gânditorului german este una bazată pe teoria medianității a lui Aristotel – cu explorarea termenului al treilea, de conciliere între caracterul ‘natural’ și cel ‘moral’, în câmpul esteticului, în câmpul “farmecului artei”, care nu poate fi disociat, în fond, de “demnitatea înțelepciunii” [7]. În consecință, recursul este permanent la valoarea și principiul *măsurii*, la temperanță și prudență, dat fiind că “prin oricare exces, omul își poate rata destinația” [8], anume: continua sa *umanizare*.

Definitorie poziției lui Schiller este căutarea *armoniei*, a acordului între poli antagonici, întru refacerea unității morale a omului prin afirmarea “*întregii sale umanități*” – ce presupune și experiența tensiunii, dar și capacitatea orientării către și a ridicării într-un nou nivel de realitate, al echilibrului optim. Doar prin aducerea în consonanță a senzațiilor și afectelor cu rațiunea, crede Schiller, în devenirea sa, omul se apropie tot mai mult de “infinitul” numit “*ideea umanității sale*”, “perfectiunea ființei sale” [9].

Valorizarea permanentă a *echilibrului* în omul care simte și cugetă, dar și acționează, omul care are ideea ‘virtuții’, a ‘fericirii’, dar și trăiește ‘fericirea’, exercită ‘virtuți’ luminează asupra mult râvnitei ‘stări de bine’ din punct de vedere etic, aceea a armoniei înlesnite – dacă nu chiar întemeiate – de *frumusețe*. În *frumusețea* care “suprimă antinomia” – astfel zicând împreună cu Schiller -, unind sentiment și gândire, pasivitate și activitate, materie și formă, se cuvine a desluși domeniul coexistenței, al compatibilității perfecte, al concilierii naturii fizice și morale, prin trăirea “cele mai sublime umanități” [10].

Plămădindu-se “în idee”, omul moral este “problematic” [11]; ca ‘experiență morală’, agent al cugetului liber, el își poate împlini destinația valorificând *trăirea morală* în relație cu *frumusețea* și cu *arta*, îndeobște în câmpul autoraportării. În maniera de a concilia exigența morală cu arta, ca exercițiu al deplinei libertăți, al reprezentării vieții în semnificația ei integratoare, Schiller are conștiința valorii ‘trăirii estetice’ așa cum va fi consacrată, în secolul al XX-lea, de hermeneutica fenomenologică a lui Hans-Georg Gadamer, ca fiind “în-suși tipul esențial al trăirii în general”; căci, “în experiența artistică este prezentă ... totalitatea de sens a vieții”, iar o “artă a trăirii” se află în identitate cu “arta propriu-zisă” [12]. Elevată expresie este chiar “trăirea estetică” în deschisul moralității, într-o complexă experiență a unității ‘ethos-aisthetos’, probate în întregul operei artistice și filozofice de către genialul creator asupra căruia stăruim aici.

Delimitând între stările: fizică, estetică și morală, Friedrich Schiller vede însăși *devenirea întru umanitate* a omului ca trecere prin aceste trei stări; respectiv, trecere de la supunerea față de natură,

prin eliberare de puterea naturii, până la dominația acesteia. Iar totala armonie a desăvârșirii ansamblului facultăților umane, “liberă de orice constrângere, dar nicidecum scutită de legi”, este dată de “*starea estetică*” – “cea mai fructuoasă în privința cunoașterii și a moralității”; “numai din *starea estetică* ... se poate dezvolta *starea morală*” [13].

Valoare mult apreciată, ‘libertatea’ poate fi înțeleasă doar în raport cu natura mixtă – sensibil-rațională – a omului; prioritate, cronologic, revenind “impulsului sensibil” ce se desprinde din “*starea estetică*” [14]; numai opera de artă autentică putând transpune omul în ‘libertate’; și, corelat, în ‘demnitatea’ care angajează o apreciere etico-estetică a structurii de personalitate, proiectate în orizontul unei ființări specific *umane* paradigmatică, potrivit principiului clasic al identității ‘bine-frumos’.

Însăși ‘fericirea’ individului este funcție de *frumusețe* – singura care “îi poate da [omului] un *caracter social*” [15]. Ca ființă demnă, omul are a acționa pentru făurirea “statului estetic”. Expresie metaforică, amintind de *Politeia* lui Platon, “statul estetic” este imaginat ca existând “după necesitate, ... în orice suflet înzestrat cu simțire delicată; în fapt – scrie Schiller -, l-am putea găsi ca pe o biserică pură sau o republică pură, în câteva puține cercuri alese, în care, păstrându-ne originalitatea, luăm ca regulă de conduită nu o imitație searbădă de moravuri străine, ci propria natură frumoasă și în care omul, străbătând relațiile cele mai complexe cu o simplitate îndrăzneată și o liniștită candoare, n-are nevoie nici să rănească libertatea altuia pentru a și-o menține pe a sa, nici să-și lepede demnitatea pentru a-și arăta grația” [16].

În viziunea schilleriană, cu precădere *viața estetică* vine cu “darul suprem, darul umanității”; *frumusețea* – o “feri-

cită influență” exercitată asupra vieții morale, tocmai întrucât contribuie la a actualiza umanitatea latentă din om - dovedindu-se, astfel, a fi “a doua noastră creatoare” [17].

Categoria estetică a *frumosului* dobândește valențe sporite în ordinea *trăirii morale*, prin activarea idealului ‘frumuseții de caracter’. O sintagmă reiterantă este aceea a “sufletului frumos” – în esență, expresie a ‘caracterului’ (moral), cu armonizarea rațiunii și simțurilor, a datoriei și înclinațiilor. Asociat ‘seninătății’ și ‘libertății’, “un suflet frumos nu cunoaște nici constrângere, nici efort” [18].

Este nota proprie în care Friedrich Schiller încearcă a statua desăvârșirea *umanului* din om pe baze estetice; respectiv, a explica *trăirea morală* în corespondență cu *frumosul artistic*. Miza, în viziunea sa, este *o umanitate* afirmată prin conștiința de sine și prin voință, într-o “artă a vieții”, care implică educarea și dezvoltarea frumuseții după modelul “artei estetice”, angajând și ‘jocul’ - aplicat “la seriozitatea datoriei și la seriozitatea destinului” [19].

Luând distanță de “falsa interpretare” a eticii lui Immanuel Kant, autorul nostru izbutește o apreciere pe măsură a acesteia, înțelegând prea bine contextul în care “nemuritorul autor al *Criticii [rațiunii practice]*” [20] și-a elaborat doctrina în replică la morala vremii ce necesita “un șoc, un cutremur”; și care a însemnat aducerea în prim plan a *legii morale* ca “cea mai puternică manifestare a libertății morale” [21] întru ‘acțiunea din datorie’.

Sub pecetea kantiană a tezei ‘omului-scop-în-sine’, a ‘demnității’ ca valoare absolută a omului ‘dincolo de orice preț’, se desfășoară studiul *Despre folosul moral al deprinderilor estetice*. Legătura de intimitate cu filozoful din

Königsberg transpare din chiar modul de a aborda moralitatea, în raport cu *voința* “determinată direct de legile rațiunii”; moralitatea existând acolo “unde o voință spre bine devine mobilul unei acțiuni”. Schiller nuantează, însă, conceperea realizării-de-sine a omului, a ‘creației-de-sine’, a *trăirii morale* în ansamblu, prin ideea echilibrării între ‘poftă’ și ‘rațiune’, între ‘instincte naturale’ și ‘voință’ [22].

Cu deosebire, elogiata valoare kantiană a ‘demnității’ se conturează în estetica lui Friedrich Schiller. Pentru aceasta, ‘demnitatea’ - “expresie a spiritului dominant” și a “unei simțiri sublimă”, însăși “libertatea sufletului” – sintetizează conținutul moral al vieții omului [23]. ‘Demnitatea’ reprezintă, în concepția schilleriană, emanciparea, independența de instincte, de mișcările involuntare, fiind înlesnită, în mare măsură, de instanța: ‘voință morală’. ‘Demnitatea’ este cea care dă nota de maiestate cuceritoare a ‘libertății’, îngăduind omului înscrierea pe un traiect ascendent, respectiv urcușul spre transcendentul divin. Intervin, aici, și sentimentele morale ale ‘stimei’ și ‘respectului’, culminând cu acela al ‘iubirii’ – “*măreția absolută* însăși”, căci “este legislatorul însuși” [24], concomitent obiect și subiect, natură sensibilă și natură morală.

Diada ‘grație-demnitate’ – “de o prea mare valoare” [25] – este tratată aproape obsesiv, la nivelul persoanei, al stărilor ei, în interconexiunea funcțiilor de atracție-respingere, de justificare-eliberare, ca potențându-se reciproc, întru desăvârșirea *umanității* persoanei. În eseul *Despre grație și demnitate*, cele două valori își găsesc transpunere în artă, ca edificatoare pentru “sufletul frumos” - suflet al ‘libertății morale’ socotite a fi “sfânt palladium al onoarei umanității”. Referitor la categoriile în

discuție, autorul ține a sublinia: “singură grația garantează și certifică demnitatea, și numai demnitatea dă valoare grației” [26].

Explorînd în semantica fenomenalitate-esență, Schiller delimitează între falsa și adevărata grație, respectiv demnitate – ilustrînd gradații în manifestarea acestora. Accentul cade, mereu, pe ‘demnitate’, alături de care sînt afirmate ‘simplicitatea’, ‘echilibrul’, ‘libertatea’, ca atribute ale “sufletului frumos”. Ca “valoare personală a unui om”, ‘demnitatea’ este înțeleasă în strînsă legătură cu *frumusețea*; “nedemnitatea morală” însoțindu-se cu “neputința estetică” [27].

Atașat gîndirii clasice grecești, Friedrich Schiller concepe ‘virtutea’ în termenii unei speciale învățături întru ‘frumos și bine’, ca și ai unui perseverent exercițiu întru ‘ordine și armonie’; nu o așezase Platon “printre cele mai frumoase lucruri” [28]? Pentru Schiller, ‘virtutea’ este “întotdeauna propria ei operă”, realizată în acord cu ‘bunul-simț’, ca lege estetică a omului

civilizat, și cu ‘gustul’ “în sufletele rafinate estetic” [29]. Intervenția ‘gustului’ în operațiile voinței facilitează o *practică a binelui*, prin inocularea ‘nobleței’, a ‘ordinei’, a ‘armoniei’, a ‘perfectiunii’. ‘Gustul’, scrie Schiller, “poate folosi adevăratei virtuți în mod *pozitiv*”; căci “gustul determină sensibilitatea noastră să ia partea datoriei, făcînd în așa fel, încît și o forță redusă a voinței morale să fie de ajuns pentru exercitarea virtuții” [30].

Chemare la a reflecta mai profund asupra importanței cultivării *frumuseții*, a “stării estetice”, a artei în genere, pentru o veritabilă ‘ființare morală’ și, deopotrivă, la a dobîndi o adevărată înțelepciune a vieții cu bucuria ‘kalogathia’-ei vor fi rămînînd elaborările teoretice ale lui Friedrich Schiller, artistul și filozoful care continuă a impresiona prin ‘trăirea etico-estetică’ de unicitate a unui crez de nezdruincinat în menirea *culturii* – atît a sensibilității, cît și a rațiunii.

Referințe

1. A se vedea antologia în limba română, Schiller, Friedrich. *Scrisori estetice*, traducere și note de Ciorogaru, Gheorghe, Ed. Univers, București, 1981.
2. Schiller, Friedrich. *Scrisori privind educația estetică a omului*, în loc. cit., p. 253.
3. *Idem*, pp. 266, 260-262, 263; 293.
4. *Idem*, pp. 274, 278, 281-282.
5. Schiller, Friedrich. *Considerații sporadice asupra unor probleme estetice*, în loc. cit., p. 175.
6. Schiller, Friedrich. *Scrisori privind educația estetică a omului*, în loc. cit., p. 263.
7. *Idem*, p. 263.
8. *Idem*, p. 291.
9. *Idem*, p. 294.
10. *Idem*, pp. 307, 337.
11. *Idem*, p. 256.
12. Gadamer, Hans-Georg. *Adevăr și metodă*, Ed. Teora, București, 2001, p.63.

13. Schiller, Friedrich. *Scrisori privind educația estetică a omului*, în loc. cit., pp. 316, 319; 325.
14. *Idem*, p. 314.
15. *Idem*, p. 350.
16. *Idem*, p. 352.
17. *Idem*, p. 318.
18. Schiller, Friedrich. *Despre grație și demnitate*, în loc. cit., p. 230.
19. Schiller, Friedrich. *Scrisori privind educația estetică a omului*, în loc. cit., pp. 309, 300.
20. Schiller, Friedrich. *Despre grație și demnitate*, în loc. cit., p. 224.
21. *Idem*, pp. 226; 227.
22. Schiller, Friedrich. *Despre folosul moral al deprinderilor estetice*, în loc. cit., pp. 165; 166
23. Schiller, Friedrich. *Despre grație și demnitate*, în loc. cit., pp. 223, 231, 239.
24. *Idem*, p.245.
25. *Idem*, p.247.
26. *Idem*, p.241.
27. Schiller, Friedrich. *Scrisori privind educația estetică a omului*, în loc. cit., p. 342.
28. Platon. *Lahes*. 192c.
29. Schiller, Friedrich. *Despre folosul moral al deprinderilor estetice*, în loc. cit., p. 167.
30. *Idem*, p. 170.

Decembrie, 2005

Mocan C.

Butnari V.